

TRENDS OF THE DEVELOPMENT CONNECTING ELEMENT PROCESS ECONOMIC GLOBALIZATION

Makukha S. M.

The article is dedicated to analysis factor, which emerge the generator of the speedup of the process economic globalisation. To him author refers: reinforcement to openness of the world economy, reinforcement processes integration, scales and direction miscellaneous processes of integration, essential reduction adjusting dug the national state and growing of the influence in this sphere наднаціональних institute. They are Researched new trends of the influence specified factor on world facilities.

Keywords: economic globalisation, connecting elements of the process globalisation, openness of the world economy, transnational corporations, regionalization, national economy.

УДК 330.1(477)

СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ: ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА РОЗБІЖНОСТЕЙ У ФАКТИЧНОМУ ТА ФОРМАЛЬНОМУ СТАТУСАХ

*О. В. Овсієнко, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

Виявлено та розкрито економічну природу розбіжностей у формальному та фактичному статусах проголошеної в Україні соціальної держави. Доведено, що держава внаслідок трансформації відносин власності виступає як джерело асоціальних практик. Визначено економічні чинники, що ускладнюють становлення соціальної держави.

Ключові слова: соціальна держава, соціальна діяльність держави, легітимізація приватної власності, «приватизація» влади.

Постановка проблеми. Формально Україна проголошена соціальною державою [1, ст. 1]. Але, як кажуть китайці, «у бджоли також спина у смужечку, хоча тигром її не назвеш». За своїм фактичним статусом наша країна далека від соціальної держави. Де-юре все виглядає доволі благополучно: існує розвинена система соціального забезпечення і захисту, багато років поспіль приймаються «соціальні» бюджети (за співвідношенням соціальних і капітальних видатків), значними є правові гарантії найманої праці. Де-факто ефективність соціальної діяльності держави є вкрай низькою. Вона не рятуює

від значного майнового розшарування, високої питомої ваги населення за межею бідності (21 % населення у 2009 р. отримували доходи нижче прожиткового мінімуму [2]), поширення спадкової бідності, бідності працюючого населення, а головне — характеризується нерівністю та обмеженістю реальної реалізації соціально-економічних прав (доступу до освіти, медичного забезпечення, справедливого прожиткового мінімуму). Тому підвищення ефективності соціальної діяльності потребує встановлення причини розбіжностей у формальному та фактичному статусах соціальної держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання про те, якою має бути започаткована у результаті соціально-економічної модернізації модель Української держави, широко дискутується у вітчизняній науці [3, с. 644–645; 4, с. 9–17; 5, с. 12–15; 6, с. 4–7]. Спільною є думка про те, що у цій моделі має бути знайдено баланс між інтересами різних соціальних груп, спрямований на забезпечення сталого розвитку суспільства — розбудову конкурентної економіки, формування розвиненого національного виробничого комплексу, ємного внутрішнього ринку, економічне забезпечення розвитку людини і суспільства. Оскільки інструментом балансування може виступити соціальна держава, її феномен досліджується у суспільній науці (Ф. Бурджалов [7], В. Єременко [8], Л. Мамут, В. Мілецький [9], Л. Павловська, І. Яковюк [10], К. Пірсон [11], В. Постніков [12], О. Скрипнюк, В. Торлопов [13] та ін.). При цьому вітчизняні дослідники переважно погоджуються з тим, що ідея соціальної держави в Україні не реалізується. У зв'язку з цим існує необхідність з'ясувати, чи можливе її втілення у нашій країні з огляду на наявні соціально-економічні передумови.

Формулювання цілей. Метою статті є виявлення економічної природи розбіжності у формальному та фактичному статусах проголошеної в Україні соціальної держави і визначення чинників, що ускладнюють її становлення.

Виклад основного матеріалу. Перша теоретична концепція соціальної держави з'являється у науковому обігу в середині XIX ст. у працях Л. фон Штейна. Йому ж належить і «класичне» визначення соціальної держави [14, с. 73–74], хоча деякі автори (В. Г. Постніков [12]) вважають, що тлумачення соціальної держави вперше дав Р. фон Моль у роботі «Наука поліції з засад юридичної держави». Соціальна держава, за Л. фон Штейном, «зобов'язана підтримувати абсолютну рівність у правах для всіх різних суспільних класів, для окремої особистості, яка самовизначається, завдяки своїй владі. Вона має сприяти економічному та суспільному прогресу всіх її громадян, адже у кінцевому підсумку розвиток одного виступає умовою розвитку іншого, і саме у цьому сенсі йдеться про соціальну державу» (цит. за [9, с. 82]).

Звісно, ідея соціальної держави, висунута Л. фон Штейном, не була абсолютно новою. В античній філософії, теоріях Т. Гоббса, Дж. Локка та інших уже здійснювалися спроби відшукати ідеальний державний устрій, який би забезпечував загальне благо для всіх громадян. Але розвиненого вигляду ця ідея починає набувати лише у 30–40 роках XIX ст. Слід зазначити, що у науковій літературі питання про передумови формування соціальної держави

залишається відкритим. Більшість дослідників погоджуються з тим, що основними чинниками її становлення були зміни в суспільних відносинах, які відбувалися внаслідок індустріалізації, а саме:

– загострення соціально-економічних суперечностей між найманою працею і капіталом. Формування безземельного робітничого класу, зростання циклічного безробіття, посилення експлуатації, масове зубожіння — усе це зумовило необхідність превентивної реакції на загрозу мобілізації робітничого класу та упередження його політичного інкорпорування. Ініціативи держави у сфері соціальної політики, зокрема реформи Бісмарка, стали відповіддю на виникнення робітничого руху та реалізовувалися у такій послідовності: страхування від професійного травматизму, страхування здоров'я і материнства, пенсії для інвалідів та літніх людей, страхування на випадок безробіття. Країнам пізньої індустріалізації, на думку К. Пірсона [11, с. 75], була притаманна аналогічна послідовність становлення систем соціального захисту, яка охоплювала спочатку робітників ключових, а потім усіх інших галузей, сільськогосподарських робітників, утриманців, самозайнятих. Причому державні службовці, військові, подекуди лікарі і вчителі потрапляють у привілейоване становище;

– різке зниження ролі традиційних інститутів — гільдій, цехів, родини — які надавали соціальну допомогу, збільшення кількості населення старшого віку, особливо у містах, що змусило шукати нові форми соціального забезпечення [13]. Одночасно швидке економічне зростання і підвищення доходів уможливили доступність соціальної підтримки для всіх членів суспільства, створення державних систем соціального захисту та забезпечення.

До загальних причин становлення соціальної держави слід додати чинник дифузії — процес запозичення досвіду перших держав загального добробуту. Особливо помітним це стає у період 1908–1923 рр. [11, с. 60]. У невеликих за розміром соціальних держав щедра система соціального страхування розглядалася як компенсаторний захід їх високої відкритості міжнародному ринку.

У сучасних умовах розвиток соціальної держави теж пов'язаний зі змінами у суспільному виробництві. Головною закономірністю нового, постіндустріального способу виробництва та його відмінністю від попереднього, індустріального, стає використання інтелектуальних компонентів — знань, інформації, науково-технічних досліджень як самостійних, подекуди вирішальних чинників господарського розвитку. Невід'ємність цих компонентів від людини суттєво посилює її роль у суспільстві, перетворює творчі можливості особистості, здатність опановувати, генерувати та використовувати нові знання на основне суспільне багатство.

За таких умов людський потенціал виступає не просто рушійною силою сучасного виробництва, а й його головною метою. Уперше в історії людства критерієм суспільного прогресу стає не нагромадження матеріального багатства, збільшення випуску та вдосконалення продукції, а розвиток людини та її здібностей, постійне розширення можливостей задоволення фізичних та духовних потреб. Підвищення ролі загальнокультурних, соціальних характе-

ристик людини в господарському розвитку посилює соціальну спрямованість пріоритетів економіки, розширює межі діяльності соціальної держави.

Поняття «соціальна держава» не має однозначного тлумачення. Так, С. Калашніков підкреслює тісний зв'язок соціальної держави з соціалістичною ідеологією, вбачаючи у соціальній державі реалізацію соціалістичної ідеї [15, с. 65]. В. Постніков вважає, що соціальна держава — це насамперед інструмент регулювання відносин між різними соціальними групами, який забезпечує необхідний для стійкого та незалежного розвитку рівень добробуту населення [12]. Існують й інші підходи [10, с. 526–528]. Не зупиняючись на їх детальному порівняльному аналізі, зазначимо лише спільні риси, беззаперечно притаманні соціальній державі:

– забезпечення рівності та реальності соціально-економічних прав (права на працю, соціальне забезпечення, справедливий прожитковий мінімум). Оскільки реалізація цього завдання передбачає певну матеріальну основу, держава активно втручається у процеси перерозподілу суспільного продукту, створює системи соціального забезпечення і захисту;

– надкласовість, яка спрямовує діяльність соціальної держави на організацію нормального життя і розвитку суспільства у цілому та виступає інструментом зняття міжкласової конфліктності та соціальної напруги;

– перехід від відносин «держава — суспільство» до відносин «держава — особистість», при цьому потреби особистості сприймаються державою як власні, а людина стає вищою суспільною цінністю;

– наявність розвиненого громадянського суспільства.

Діяльність соціальної держави зазнає активної критики. Неомарксистичні дають їй негативну оцінку через низьку соціальну ефективність. Соціальна держава, на їх думку, виступає інструментом класового контролю над економічним і соціальним життям нації заради збільшення приватного прибутку та забезпечення інтересів корпорацій. Надання матеріальних благ нужденним відбувається в обмін на визнання «морального» порядку, який викликає зубожіння [7, с. 28]. Неокласици вбачають у соціальній державі обмін свободи на справедливість [16, с. 40, 48]. Орієнтація на колективне розв'язання соціальних проблем пригнічує індивідуальну відповідальність, а розширення соціальної активності держави веде до заперечення економічної і політичної свободи — головної умови стійкого розвитку. Соціальні досягнення, підриваючи власну матеріальну основу, набувають нестійкого та тимчасового характеру.

Незважаючи на критику, ідея «соціальної держави» закріплена у праві багатьох країн [10, с. 528], у тому числі і в Україні. Проте у вітчизняному суспільстві відсутні базові ознаки соціальної держави — рівність та реальність соціально-економічних прав, надкласовість. За даними соціологічних опитувань, 51,1 % наших співгромадян вважають, що для досягнення високого соціального статусу необхідні впливові родичі, 36,5 % — заможні батьки, 33,1 % — уміння діяти в обхід закону, тоді як високі здібності, інтелект, освіта мають порівняно меншу значущість [6, с. 11]. Свідченням розбіжності у формальному і фактичному статусах

соціальної держави в Україні є також прихована експлуатація робочої сили, яка відбувається за безпосередньою участю держави. Починаючи з 2009 р., в Україні фактично існують дві мінімальні заробітні плати: одна — для всіх працюючих, інша (менша майже на 30 %) — для зайнятих у бюджетній сфері (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз ставок оплати праці у бюджетній сфері

Тарифний розряд	Коефіцієнт	Нарахована ставка (з 01.07.2011 р.)	Фактична ставка з 01.07.2011 (не може бути меншою за мінімальну зарплату, на 01.07.2011 р. 960 грн.)
1	1, 0	635, 00	960, 00
2	1, 09	692, 00	965, 00
3	1, 18	749, 00	975, 00
4	1, 27	806, 00	985, 00
5	1, 36	864, 00	995, 00
6	1, 45	921, 00	1005, 00
7	1, 54	978, 00	1015, 00
8	1, 64	1041, 00	1041, 00
9	1, 73	1099, 00	1099, 00
10	1, 82	1156, 00	1156, 00
11	1, 97	1251, 00	1251, 00
12	2, 12	1346, 00	1346, 00
13	2, 27	1441, 00	1441, 00
14	2, 42	1537, 00	1537, 00
15	2, 58	1638, 00	1638, 00
16	2, 79	1772, 00	1772, 00
17	3, 0	1905, 00	1905, 00
18	3, 21	2038, 00	2038, 00
19	3, 42	2172, 00	2172, 00
20	3, 64	2311, 00	2311, 00
21	3, 85	2445, 00	2445, 00
22	4, 06	2578, 00	2578, 00
23	4, 27	2711, 00	2711, 00
24	4, 36	2769, 00	2769, 00
25	4, 51	2864, 00	2864, 00

Примітка: складено на основі Закону України «Про державний бюджет на 2011 рік», постановою Кабінету Міністрів України від 11.05.2011 № 524 «Питання оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери»; від 30.08.2002 № 1298 р. «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери».

З табл. 1 видно, що для семи тарифних розрядів (з 1-го по 7-й) нараховані ставки менше мінімальної зарплати. Оскільки заробітна плата не може бути меншою за мінімальну, фактична ставка для цих тарифних розрядів збільшується до величини мінімальної зарплати. Для збереження основного принципу тарифної системи — встановлення рівня оплати залежно від кваліфікації, різниця в оплаті між 1-м та 2-м розрядами становитиме 5 грн, між 3-м–7-м — 10 грн. Таким чином ставка палатної медичної сестри (4-й розряд) відрізняється від ставки сторожа (1-й розряд) на 25 грн, ставка учителя-початківця (9-й розряд) усього лише на 138 грн вище, ніж у прибиральниці, у лікаря без категорії — на 196 грн. Держава оцінює працю, яка не потребує спеціальної освіти, так само, як і працю робітника, на підготовку якого були витрачені значні кошти як з державного бюджету, так і з особистого бюджету домогосподарства. Замість того, щоб сприяти встановленню справедливих базових гарантій у формуванні доходів, зокрема оплати праці, держава, навпаки, проводить політику, спрямовану на посилення соціальної справедливості.

Причини розбіжностей у формальному і фактичному статусах соціальної держави в Україні, на нашу думку, мають економічну природу, в основному пов'язану зі спотвореним характером відносин власності. Трансформація командно-адміністративної системи на ліберальних засадах спричинила концентрацію багатства у відносно невеликій привілейованій групі населення, одночасно відчуживши колишню суспільну власність від основної маси населення країни. За даними [3, с. 368], лише 2 % українців належать до великих власників, 6 % — до середніх. Ці пропорції склалися наприкінці 90-х років і відтоді майже не змінювалися. У 2011 р., за оцінкою журналу «Фокус», сумарні статки 200 найбагатших людей України перевищили 93 млрд дол., що дорівнює трьом річним бюджетам країни. Водночас, за даними Держкомстату, в середньому по країні у 2010 р. середньомісячний дохід склав 1 528,9 грн/особу.

Економічна нерівність і майнове розшарування, які супроводжують трансформацію відносин власності, могли б сприяти як стимулюючий чинник економічного розвитку. Ефективне використання власності, збільшення сукупного продукту мали б сприяти нагромадженню суспільного багатства та скороченню частки нужденних. Проте, як зазначається у багатьох джерелах [3, с. 648; 6, с. 12–13], власники великих капіталів не схильні до їх соціальної легітимізації. Вони прагнуть показового споживання, інвестицій в іноземну, а не вітчизняну економіку, ухилення від оподаткування, участі у модернізації виробництва (зростання питомої ваги мартенівської плавки). Подібні орієнтації суперечать суспільним інтересам — забезпеченню людського розвитку, подоланню відсталості та бідності, формують протестні настрої у суспільстві.

Оскільки власність — наріжний камінь будь-якої правової системи, зміни у відносинах власності не можуть не викликати зрушень у державно-правовій формі суспільства. Державна влада дедалі частіше перетворюється на спосіб легітимізації приватної власності та стає заручником приватних інтересів великого капіталу. Непоодинокими є приклади використання суспільних

ресурсів на користь окремих бізнес-груп. Наприклад, у IV кварталі 2008 р. — II кварталі 2010 р. за рахунок державного бюджету та інших галузей штучно підтримувалися гірничо-металургійний та хімічний комплекси. Для них було знижено граничну ціну природного газу без ПДВ, цільової надбавки та транспортних виплат і скасовано деякі надбавки до ціни, тоді як у Стратегії реформування економіки на 2010–2015 роки наголошується, що домінування сировинної складової в умовах високої відкритості економіки обертається тенденцією «збіднюючого розвитку» [4, с. 121–122]. У літературі відмічається, що представницька влада в Україні стає ареною зіткнення корпоративних інтересів вузького кола політико-економічних холдингів. За таких умов держава стає джерелом нерівності, поширення асоціальних практик [3, с. 662].

Ще Л. фон Штейн відмічав, що держава може пом'якшити соціальне питання шляхом створення такого соціального устрою, який дозволив би праці самій призвести до накопичення власності-капіталу [14, с. 71]. Спроба реалізувати цю ідею в Україні відбувається у такі способи:

– формування значного прошарку «капіталістів без капіталу», які з'явилися в результаті безоплатної приватизації деяких видів майна [3, с. 644]). «Капіталісти без капіталу» виступають амортизаторами назріваючого соціального невдоволення. Їх мовчазна згода стає гарантією незасудження перерозподілу капіталу як власності, легітимізації незаконно отриманих капіталів;

– спроби остаточної легітимації приватної власності. Необхідність легітимації обґрунтовується таким. По-перше, наголошується, що право власності встановлено тіньовими засобами на майже всі економічні об'єкти країни, тому подальше утримання власності у тіні лише посилює корупцію [3, с. 644]. По-друге, як зазначається у Національній доповіді «Новий курс: реформи в Україні 2010–2015», «наслідки руйнівної приватизації неможливо виправити зворотним шляхом відбору отриманої поза правовим полем власності». Легалізація майна має здійснюватися на прийнятних для власника і суспільства правових та фінансових засадах [4, с. 12];

– завершення приватизаційних процесів, у тому числі підприємств державного сектору і державних земельних ресурсів. Причому основна ставка має робитися на власників дрібного і середнього бізнесу як чинника, що забезпечує чималу кількість робочих місць та економічну стабільність внутрішнього ринку [3, с. 645].

Ці заходи мають подвійні суперечливі наслідки. З одного боку, за умов належного законодавчого забезпечення вони дійсно унеможливають використання державної влади як інструменту перерозподілу власності, здатні зменшити утриманські настрої у суспільстві, підвищити відповідальність за власний добробут, забезпечити соціальну мобільність. З другого боку, легалізація отриманої поза правовим полем власності, навіть на прийнятних для власника і суспільства засадах, суперечить змісту соціальної держави — забезпеченню рівних соціально-економічних прав, адже вона є безпосередньо спрямованою на закріплення нерівності та розшарування у суспільстві.

Ще однією причиною розбіжностей у формальному і фактичному статусах проголошеної в Україні соціальної держави є структурні диспропорції вітчизняної економіки, її індустріальна деградація, закріплення технологічного відставання. Відтворення економічного зростання в Україні тривалий час відбувається за рахунок галузей сировинного спрямування, частка яких у загальному обсязі промислової продукції складає майже 2/3. Доволі низькою (1/5) залишається питома вага продукції, спрямованої на задоволення потреб людини. Промислове виробництво переважним чином орієнтоване на експорт. Це значно розширює поле експлуатації: адже промисловий капітал не захищений у підвищенні внутрішньої купівельної спроможності населення, розглядаючи його як джерело дешевої, хоча і малоефективної робочої сили.

Модель залежного сировинного розвитку закріплюється не лише суто ринковими чинниками (спрямування інвестицій у надрентабельні сировинні сектори), а й державною економічною політикою. Так, пільгові податкові та цінові умови діяльності мають галузі, які відтворюють енергосировинну орієнтацію економіки. У табл. 2 показано дисбаланс між внеском окремих секторів у валову додану вартість, валовий прибуток та їх часткою у податках і субсидіях. Звернемо увагу на те, що, наприклад, внесок торгівлі, діяльності транспорту і зв'язку у ВВП значно нижчий, ніж їх частки у валовому прибутку. Добувна промисловість, сектор виробництва та перерозподілення електроенергії газу і води отримують лівову частку субсидій при доволі незначних внесках в оподаткування і валову додану вартість. Цікаво також зазначити, що на сектори, орієнтовані на відтворення людського капіталу (освіта і охорона здоров'я), які забезпечують у сукупності 7,7–9,2 % ВВП, припадає лише 1,8–5 % валового прибутку.

Таблиця 2

Структура виробництва та розподілу ВВП України за видами економічної діяльності, %

Вид економічної діяльності	Рік	Питома вага виду економічної діяльності, %					
		У випуску продукції	У валовій доданій вартості	В оплаті праці найманих працівників	У податках, пов'язаних з виробництвом	У субсидіях, пов'язаних з виробництвом	У валовому прибутку, змішаному доході
1	2	3	4	5	6	7	8
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	2002	12,6%	12,9	4,9	1,9	12,1	25,3
	2008	7,1%	6,9	3,0	0,2	12,3	14,9
	2009	7,6%	7,2	3,1	0,5	5,0	14,9

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8
Добувна промисловість	2002	4,6	4,4	6,2	0,7	32,0	4,7
	2008	4,2	5,7	5,8	0,5	28,6	9,3
	2009	3,8	4,4	6,0	0,5	29,9	5,4
Переробна промисловість	2002	36,2	17,9	22,7	5,5	3,8	16,1
	2008	34,2	17,4	20,5	3,8	26,6	19,3
	2009	30,1	15,5	18,1	3,1	18,9	17,3
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	2002	5,3	5,0	5,1	0,9	6,0	6,4
	2008	3,5	3,0	4,3	0,4	8,8	2,8
	2009	4,1	3,5	4,8	0,5	12,0	3,4
Будівництво	2002	3,6	3,4	4,7	2,1	2,1	2,8
	2008	5,3	3,1	4,9	0,5	0,4	1,5
	2009	3,7	2,4	3,2	0,3	0,3	1,9
Торгівля, ремонт	2002	8,1	10,9	10,3	3,5	-	13,6
	2008	10,9	13,8	10,6	2,3	-	21,6
	2009	11,5	14,2	10,3	2,4	-	23,1
Діяльність транспорту та зв'язку	2002	8,9	12,2	13,6	1,5	3,6	13,8
	2008	7,8	9,2	10,7	1,3	3,8	10,0
	2009	8,8	10,6	10,8	1,4	3,8	13,6
Освіта	2002	2,8	4,8	7,7	0,1	0,4	2,9
	2008	2,8	4,6	8,4	0,05	-	1,0
	2009	3,4	5,4	9,8	0,05	-	1,3
Охорона здоров'я, надання соціальної допомоги	2002	2,3	3,3	5,2	0,1	1,2	2,1
	2008	2,1	3,1	5,6	0,07	0,09	0,8
	2009	2,6	3,8	6,4	0,08	0,1	1,6
Інші види економічної діяльності	2002	11,0	15,6	19,4	0,2	11,0	15,5
	2008	16,3	24,0	26,1	2,2	9,4	28,8
	2009	18,4	25,7	27,5	2,0	14,0	31,9

Примітка: розраховано за даними Держкомстату України (http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vvp_ric/vtr_u.htm)

Усе це свідчить про те, що діяльність держави не орієнтована на організацію нормального життя і розвитку суспільства у цілому, а сама держава не виступає інструментом зняття соціальної напруги. По-перше, блокується перехід до такого способу виробництва, який потребує підвищення якості праці за рахунок не посилення експлуатації, а підвищення якості робочої сили. По-друге, закріплюється ситуація, в якій капітал не зацікавлений безпосередньо у розширенні купівельної спроможності основної маси населення.

За умов поглиблення суперечностей між найманою працею і капіталом можна було б чекати на прискорення процесів соціалізації, але цього не відбувається. Формування соціальної держави ускладнюється слабкою інституціональною самоорганізацією усередині різних соціальних груп, асиметрією доступу до інститутів державної влади. За роки реформ закріпилася роз'єднаність найманої праці (значні розбіжності в оплаті праці, пенсійному забезпеченні за галузевою та регіональною ознаками, високий рівень тіньової зайнятості). Показовим прикладом є система соціального захисту, пільги в якій надаються за галузевим принципом, а не за принципом нужденності. Низьку результативність демонструє і податкова реформа, яка майже не спрямована на мінімізацію вторинного перерозподілу доходів (соціальних допомог, пільг, субсидій тощо). Усе це знижує потенціал самоорганізації і консолідації суспільства, яке дедалі частіше втрачає довіру до влади, ухиляється від правозастосування.

Висновки. Незважаючи на те що Україна офіційно проголошена соціальною державою, простежуються значні розбіжності в її формальному та фактичному статусах. Ефективність соціальної діяльності держави є вкрай низькою, більш того, сама держава виступає джерелом асоціальних практик. Серед економічних чинників, що ускладнюють становлення соціальної держави, слід виділити такі:

– концентрацію власності, отриманої «нетрудовим» шляхом, у вузького прошарку суспільства. За таких умов держава перетворюється на інститут легітимізації власності, державна влада «приватизується» і використовується в інтересах окремих бізнес-груп, галузей та сфер виробництва;

– індустріальну деградацію, несприятливі структурні зміни в економіці, закріплення технологічного відставання, які орієнтують економічну систему на використання дешевої робочої сили, посилюють експлуатацію найманої праці та обмежують зацікавленість капіталу в розширенні внутрішнього ринку збуту;

– слабку інституціональну самоорганізацію всередині різних соціальних груп, зумовлену асиметрією доступу до інститутів державної влади, роз'єднаністю найманої праці.

Нейтралізація зазначених чинників та пом'якшення їх негативної дії є необхідною умовою соціально-економічної модернізації суспільства та створення матеріальних передумов для розширення ступеня економічної свободи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
2. Соціально-економічне становище домогосподарств України у 2009 році [Електронний ресурс] / Держкомстат України. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/gdn/nttk/soc_dom_2009.zip
3. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / Амоша О. І., Андрос Є. І., Бажал Ю. М. та ін. ; за заг. ред. В. М. Гейця, А. І. Даниленка, М. Г. Жулинського. — К. : НВЦ НБУВ, 2009. — 687 с.
4. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015 : національна доповідь / В. Б. Авер'янов, Б. М. Ажнюк, Т. П. Богдан та ін. ; за заг. ред. В. М. Гейця. — К. : НВЦ НБУВ, 2010. — 232 с.
5. Яременко О. Лібералізм, економічна свобода і держава / О. Яременко // Економіка України. — 2010. — № 12. — С. 4–15.
6. Лібанова Е. Соціальна орієнтація ринкової економіки як передумова консолідації суспільства / Е. Лібанова // Вісн. Нац. акад. наук України. — 2010. — № 8. — С. 3–14.
7. Бурджалов Ф. Экономическая роль социальной деятельности государства / Ф. Бурджалов. — М. : ИМЭМО РАН, 2009. — 251 с.
8. Єременко В. Соціальна економіка : навч. посіб. / В. Єременко. — 2-ге вид., адапт. і доп. — К. : Інформ.-вид. центр Держкомстату, 2003. — 351 с.
9. Милецкий В. П. Социальное государство: эволюция идей, сущность и перспективы становления в современной России / В. П. Милецкий // Политические процессы в России в сравнительном измерении / под ред. М. А. Василюка, Л. В. Сморгунова. — СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1997. — С. 82–97.
10. Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. — Х. : Право, 2010. — 584 с.
11. Пирсон К. Страны поздней индустриализации и развитие государства всеобщего благосостояния [Электронный ресурс] / К. Пирсон // SPERO. — 2010. — № 12. — С. 53–90.
12. Постников В. Г. Становление социального государства, его конституционно-правовые и политические характеристики / В. Г. Постников // Журн. рос. права. — 2005. — № 1. — С. 34–42.
13. Торлопов В. А. Социальное государство в России: идеалы, реалии, перспективы / В. А. Торлопов. — СПб. : Изд-во РПТУ им. А. И. Герцена, 1999. — 362 с.
14. Кочеткова Л. Н. Теория социального государства Лоренца фон Штейна / Л. Н. Кочеткова // Философия и общество. — 2008. — № 3. — С. 69–79.
15. Калашников С. В. Функциональная теория социального государства / С. В. Калашников. — М. : ЗАО Изд-во «Экономика», 2002. — 190 с.
16. Фридман М. Капитализм и свобода : пер. с англ. / М. Фридман, Р. Фридман. — М. : Новое изд-во, 2006. — 240 с.
17. Рейтинг самих богатых людей Украины 2011 года : рейтинг журнала «Фокус» [Электронный ресурс] // Фокус. — 17.03.2011. — Режим доступа : <http://focus.ua/charts/174865>

СТАНОВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА В УКРАИНЕ: ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРИРОДА РАСХОЖДЕНИЙ В ФАКТИЧЕСКОМ И ФОРМАЛЬНОМ СТАТУСАХ

Овсиенко О. В.

Выявлена и раскрыта экономическая природа расхождений в формальном и фактическом статусах провозглашенного в Украине социального государства. Доказано, что государство вследствие трансформаций отношений собственности выступает источником асоциальных практик. Определены экономические факторы, затрудняющие становление социального государства.

Ключевые слова: социальное государство, социальная деятельность государства, легитимизация частной собственности, «приватизация» власти.

FORMATION OF THE WELFARE STATE IN UKRAINE: THE ECONOMIC NATURE OF THE DIVERGENCES IN THE ACTUAL AND FORMAL STATUS

Ovsienko O. V.

The economic nature of divergences in formal and actual social state status proclaimed in Ukraine is identified and disclosed. It is well-proven that the state because of property relations transformation comes forward the source of asocial practices. Economic factors, hampering social state becoming, are certain.

Keywords: social state, social activity of the state, peculiar legitimating, privatizing of power.

УДК 336. 71

ЗМІНА НАПРЯМІВ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІНВЕРСІЙНОГО ТИПУ

*Л. В. Нечипорук, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

Визначено напрями діяльності сучасної соціальної держави в умовах інверсійного характеру ринкової трансформації.